

KR 08/02: Vurdering av ordningen med liturgiske forsøkssaker

Råd, nemnder m.v.	Møtested	Møtedato
Kirkerådet	Oslo	20.-21.02.2002

Saksbehandler: Åge Haavik

Saksdokumenter:

Saksorientering

Sak nr.

KR 08/02: Vurdering av ordningen med liturgiske forsøkssaker

Sammendrag:

Kirkerådet har bedt om å få belyst grunnlaget for ordningen med liturgiske forsøkssaker, samt hvordan denne har vært praktisert hittil. Forutsetningene for at denne ordningen i sin tid ble etablert, viser at muligheten til å vedta forsøksordninger er et alternativ til å igangsette full revisjon av gjeldende ordninger. Myndigheten til å fastsette liturgiske ordninger ligger hos Kirkemøtet. Det betyr at det er Kirkemøtet som kan igangsette og fatte vedtak om revisjon av gjeldende ordninger. Det gjør det rimelig å anta at når et arbeid med en gjeldende ordning i vesentlig grad endrer denne og ikke bare endrer enkelte ledd eller avgrensede forhold ved den, må en følge den vanlige prosedyre som gjelder for behandling av liturgisaker. Saken føres da helt frem til Kirkemøtet. Når det gjelder mindre forhold ved en gjeldende ordning, eller når det dreier seg om en helt ny ordning, kan en følge prosedyren for liturgiske forsøkssaker. I slike tilfelle er det Kirkerådet som treffer beslutning.

Forslag til vedtak:

1. Kirkerådet tar fremstillingen om liturgiske forsøkssaker til etterretning.
2. Kirkerådet finner grunn til å understreke at myndigheten til å igangsette revisjon av de gjeldende liturgiske ordninger ligger hos Kirkemøtet, som også fatter endelig vedtak.
3. Når det gjøres vedtak om liturgiske forsøkssaker, bør omfang og varighet på saken være klarlagt før praksis iverksettes. Det bør også legges til rette for en evaluering, slik at saken etter en forsøksperiode kan fremmes for Kirkemøtet som permanent ordning eller eventuelt avvikles.
4. Kirkerådet avventer den bestilte utredning av spørsmålet om *nye retningslinjer for høymessen* (se sak KR 33/01-1). For at Kirkerådet skal kunne "ta stilling til om det skal utarbeides nye retningslinjer for Høymessen", må det være klarlagt om slike nye retningslinjer gjør saken til en *revisjon* av høymessen, eller om de kan utarbeides innenfor rammen av en *liturgisk forsøkssak*.

*

SAKSORIENTERING

Hva saken gjelder

Under behandlingen av saken "Nye retningslinjer for høymesseordning" (sak KR 33/01) gjorde KR enstemmig dette vedtaket (vedtakspunkt 2):

På bakgrunn av saken "Nye retningslinjer for høymesseordningen" og enkelte andre liturgisaker (som ny gravferdsliturgi) hvor "forsøkssak" har vært nevnt, finner Kirkerådet det nødvendig å få nærmere klarlagt bruksområdet for gjeldende forsøksordning i Den norske kirke. Det pekes i denne forbindelse særlig på KM-sakene "Gudstjenestefornyelse i Den norske kirke" (KM-sak 12/90) og "Forsøksperm for gudstjeneste og liturgi" (KM-sak 20/91) foruten BM-sak 26/00 ["Gudstjenestedeltakelsen og hva som kan gjøres for å øke den"].

Kirkerådet ønsker med dette å kunne inispisere ordningen med liturgiske forsøkssaker for å se hva intensjonen var da ordningen ble etablert, og hvorledes den er blitt brukt i de årene ordningen har bestått.

Bakgrunn

Den utøvende beslutningsmyndighet på feltet gudstjenesteliv, som har sitt grunnlag i Grunnlovens § 16, er blitt overført fra Kirkedepartementet til Kirkemøtet i flere etapper. I 1985 fikk kirkemøtet "avgrenset myndighet vedrørende liturgi" (kgl. res. 1/11-1985) og behandlet på dette grunnlag på tre etterfølgende kirkemøter såkalte "mindre liturgiske endringer".

Foranledningen til dette var klargjøring til trykking av Gudstjenestebok for Den norske kirke I/II. I 1990 fikk Kirkemøtet generell myndighet "til for framtida å fastsette liturgiske ordninger for Den norske kirke" (kgl. res. 26/10-1990).

En utfylling av denne myndighet er en bestemmelse i de såkalte generalrubrikkene i Gudstjenesteboken, som sier at "biskopen kan i særlige tilfelle samtykke i et opplegg av søndagens gudstjeneste som avviker fra gjeldende ordning" (se GB I, side 16, under kapitlet *Avgjørelsesmyndighet*). Denne myndigheten er knyttet til *søndagens gudstjeneste* og gjelder behov som *i særlige tilfelle* oppstår på lokalplanet. Den er definert som et samtykke, og har åpenbart til hensikt å supplere Kirkemøtets myndighet i temporært og lokalt begrensede saker, som det ville være urimelig eller umulig å fremme for Kirkemøtet.

For å ivareta saker med større rekkevidde ble saken liturgiske forsøkssaker fremmet allerede året etter den generelle myndighetsoverføringen. Saken "Forsøksperm for gudstjeneste og liturgi" ble enstemmig vedtatt av Kirkemøtet 1991 (sak KM 20/91) etter forutgående behandling i KGR (nå: NFG), Bispemøtet og Kirkerådet (sak KGR 21/91, sak BM 24/91 og sak KR 46/91).

Da denne saken ble tatt opp av KGR, grep man tilbake til Kirkemøtets vedtak i saken "Gudstjenestefornyelse i Den norske kirke" (sak KM 12/90). Kirkemøtet uttalte her:

Kirkemøtet forutsetter at Kirkerådet arbeider kontinuerlig med liturgi og gudstjeneste på kirkens vegne, også med tanke på nødvendige endringer i vedtatte liturgier. Kirkemøtet ønsker en stor grad av liturgisk fleksibilitet, slik at lokalmenighetene får nødvendige muligheter til å gjøre gudstjenesten steden.

Videre ble det henvist til Kirkerådets rammeprogram for 1991-94, som sier:

"...det utarbeides forsøksliturgier som gjøres klar for utprøving i kirken".

Den målsetningen som kommer til uttrykk gjennom ordene *fleksibilitet*, *stedegenhet* og *kontinuerlig* arbeid ligger også bak programmet *Kontinuerlig salmearbeid* (se sak KGR 3/91-2, 19/91-3, 33/91, 53/91), som har fått sitt tydeligste nedslag så langt i *Salmer 1997*, godkjent etter prosedyren for liturgiske forsøkssaker av Kirkerådet 15/11-1996.

Bakgrunnen for at tanken om en liturgisk forsøksperm ble tatt opp, var at Verbum forlag nettopp på denne tiden skulle begynne arbeidet med å lage Gudstjenestebok for Den norske kirke. Det vedtatte liturgiske materialet skulle altså fremstå i form av en innbundet bok til avløsning av den ringpermen en hadde brukt siden ca. 1980. Foranlediget av dette behandlet kirkemøtene 1989, 1990 og 1991 såkalte "mindre liturgiske endringer". Mange var opptatt av døren ikke måtte lukkes for det levende gudstjenestearbeid vår kirke hadde erfart i den liturgiske reformperioden som ble initiert med opprettelsen av Liturgikommisjonen i 1965. Noen mente endog at en ringperm, hvor ark med enkelhet kunne skiftes ut, var et mer tjenlig arbeidsredskap enn en dyr innbundet bok, som kunne komme til å innebære en kodifisering for lang tid fremover. I en merknad til Kirkerådets rammeprogram for den neste fireårsperioden (KM 5/90) går komité A så langt som å be Kirkerådet få Verbum til å skrinlegge planene om Gudstjenesteboken, uten at dette ble fulgt opp gjennom vedtak i møtet.

På den andre siden ble det også fremholdt i debatten at: "Å overlate utviklingen til de lokale og private eksperimenter vil være lite ønskelig." Kirkemøtet 1990 anviste i et av vedtakspunktene i saken Gudstjenestefornyelse (KM 12/90) utnyttelse av de vedtatte ordningenes variasjonsmuligheter som middel til stedegengjøring:

Våre nye gudstjenesteordninger gir store muligheter til at gudstjenesten på ethvert sted kan bli stedegen. Dette er et viktig aspekt. Selv om vår kirke selvsagt fortsatt skal ha så mye av felles liturgisk gods at man kan kjenne seg igjen fra sted til sted, er det nødvendig at lokalmenighetene gjør gudstjenesten til sin egen ved å nytte de vide rammer og store variasjonsmuligheter som vi har fått. (KM 1990, s. 93)

Som et middel til å holde den skapende prosessen åpen og fremme stedegengjøringen samtidig som man skulle unngå at kirkens felles gudstjenesteliv skulle flyte ut i private påfunn, kom altså tanken om å innføre en forsøksperm for gudstjeneste og liturgi.

Forsøksperm for gudstjeneste og liturgi

Da KGR tok opp arbeidet med en forsøksperm, ble det henvist til nemndens egne erfaringer med de "mange henvendelser med spørsmål og forslag til endring og alternativer i ordningene". "Inntrykket er at det også i dag drives adskillig med eksperimentering, oftest utenfor, men også innenfor høymessens rammer." Her var det et klart behov for å bringe dette innenfor forsvarlige rammer. KGR gjorde derfor følgende vedtak (sak KGR 21/91):

"KGR anbefaler for Kirkemøtet at det legges til rette for en forsøksperm for gudstjeneste og liturgi i Den norske kirke."

Kirkerådet vedtok å følge opp KGR's initiativ ved å fremme saken for Kirkemøtet (se sak KR 46/91). Bispemøtet sluttet seg til dette: "Bispemøtet støtter Kirkerådets forslag som innebærer at det åpnes adgang til å innføre en ordning med forsøksperm for gudstjeneste og liturgi i Den norske kirke." (BM 24/91).

"Ved etablering av Forsøksperm for gudstjeneste og liturgi vil en liturgisk fleksibilitet, innenfor en gitt ramme som Kirkemøtet 1990 skisserte i behandlingen av 'Gudstjenestefornyelse i Den norske kirke', kunne bli ivaretatt."

I forbindelse med Kirkeråds-behandlingen av denne saken skjedde det usedvanlige at direktøren la frem et eget alternativt sakspapir. Direktøren mente at KGR ikke hadde "funnet frem til en heldig løsning". Han taler også om å finne "den rette balanse", hvilket han savner i fremlegget.

Direktøren sier seg enig i at Kirkemøtets behandling av saken Gudstjenestefornyelse "må forstås slik at det ikke bare skal arbeides med å innføre de vedtatte liturgier, men at det også skal skje et kontinuerlig liturgisk fornyelsesarbeid." Direktøren sier seg også enig i at det liturgiske fornyelsesarbeid "i større grad enn tilfelle er nå [bør] koordineres." Utgivelsen av de liturgiske bøker må ikke gi inntrykk av det nå "settes lokk på" alt liturgisk fornyelsesarbeid i vår kirke.

Den *balansen* direktøren etterlyser, uttrykkes slik:

"Det er imidlertid viktig å understreke og markere at i og med utgivelsen av de liturgiske bøker er en lang og viktig liturgisk revisjonsperiode avsluttet. Det er derfor meget betydningsfullt at det ikke legges opp til et motsetnings- eller konkurranseforhold mellom de vedtatte liturgier og arbeidet med liturgisk fornyelse. De nye liturgiske bøker må finne sin sentrale plass som kirkens gudstjenestebøker. Samtidig må det gis rom for et fortsatt liturgisk fornyelsesarbeid. Disse to hensyn er delvis motstridende og må balanseres i forhold til hverandre."

Når det gjelder den konkrete ordning med forsøkspermen, går direktøren i motsetning til KGR inn for at disse ordningene ikke skal behandles av Kirkemøtet. Videre mener han at de forsøksperioder man måtte vedta i denne forbindelse, ikke må blandes sammen med den generelle 4-års prøveperiode som etter retningslinjene for liturgisaker gjelder for alle liturgiske ordninger som vedtas av Kirkemøtet. Endelig mener han at det som etter vedtak i Kirkerådet tas inn i Forsøkspermen, må gjelde som godkjent for alle, slik at det ikke er nødvendig å søke biskopen om å ta slike liturgiske forsøksordninger i bruk.

Det henvises her til et prosedyrereglement *Retningslinjer for arbeidet med liturgisaker*, vedtatt av Kirkerådet 9.-11. juni 1988, og endret 15. februar 1991, hvor det forordnes at vedtak i Kirkemøtet om liturgiske ordninger automatisk følges av en fire års prøveperiode før den kan vedtas som permanent ordning: "Liturgier vedtatt av Kirkemøtet gis en fast prøvetid på 4 år før endelig vedtak om innføring av ny liturgisk ordning/tekst blir fattet" (pkt. 8).

Hvordan denne fireårsperioden skal utnyttes, om det skal være en høring eller rapportering, eller på hvilket grunnlag Kirkemøtet etter fire år skal vedta eller unnlate å vedta den liturgiske ordningen som permanent, sies det ikke noe om. Denne delen av prosedyrene har ikke vært praktisert ennå, og trenger antakelig en nærmere detaljering før den kan praktiseres.

I det materialet som leder frem til vedtaket i Kirkemøtet sies det at det virker naturlig å operere med to typer forsøksordninger i forsøkspermen:

- Ordninger til generell bruk, dvs som er tilgjengelige for alle når de er vedtatt.
- Ordninger til særskilt bruk, dvs som det må søkes biskopen om å gjøre bruk av når de er vedtatt, og som det må utarbeides en rapport eller gis en evaluering av ved forsøks tidens utløp.

Under Kirkemøte-behandlingen av saken "Forsøksperm for gudstjeneste og liturgi" (KM 20/91) ble det i saksorienteringen som danner bakgrunnen for vedtaket, understreket at når det i Forsøkspermen tas inn ordninger til generell bruk, må permen også inneholde "en klar oversikt over gjeldende retningslinjer, bestemmelser og veiledninger innenfor dette området".

Som *eksempel på aktuelle forsøksordninger* nevnte komité A i sine merknader:

- Bruken av dåpslys

- Bruken av fredshilsen, frembæring av brød og vin (offertoriet) og alternativt brød ved nattverden. Alt dette kan begrunnes i økumenisk praksis.

- Alternative skriftlesninger og bønner ved gravferd

- Flere muligheter for menighetens forbønn, f. eks. ved bruk av et litani, uavhengig av kirkeårstiden.

I Innstillingen tas det også stilling til hvordan forsøkssaker skal kunne *initieres*:

Saker til Forsøkspermen meldes inn til Kirkens gudstjenesteråd f. eks. fra biskoper, bispedømmeråd, de teologiske fakulteter, de praktisk-teologiske seminarer, fagforeninger og andre. Saker fra lokale instanser (menighetsråd, prester og andre) meldes gjennom bispedømmeråd eller biskop.

Komiteen fant videre grunn til å understreke at "forsøk med nye liturgier i kirken også kan gjennomføres ved at Kirkerådet ber et utvalg av menigheter forsøke en ny liturgi".

Som begrunnelse for å delegere myndigheten til å fastsette liturgiske forsøkssaker til Kirkerådet sa Komité A seg enig i det synspunktet som hadde vært fremmet under saksbehandlingen, nemlig at "Kirkemøtet er et for tungt vedtaksorgan for de liturgier som skal tas inn i Forsøkspermen". Komiteen bemerket videre: "Dersom Kirkemøtet vedtar slike liturgier, vil liturgier til utprøving/forsøk og liturgier godkjent til permanent bruk bli nærmest sidestilt." Dette har Kirkemøtet altså helt klart villet unngå. Det er viktig å

markere *forskjellen mellom forsøksordninger og permanente ordninger*. Bare det som er behandlet og vedtatt av Kirkemøtet, har status som permanent gjeldende ordninger i vår kirke.

Komiteen pekte også på viktigheten av å avklare *avgjørelsesmyndigheten* når en forsøksordning skal settes i verk i en menighet. "Komiteen ser det som viktig at Kirkemøtet avklarer hvem som skal ha avgjørelsesmyndighet når en forsøksordning skal settes i verk i en menighet. Komiteen er av den mening at det er menighetsrådet som må ha denne avgjørelsesmyndighet." I tråd med dette har det siste vedtakspunktet fått to ord i tillegg til det som var foreslått, nemlig *til avgjørelse*.

Kirkemøtets enstemmige vedtak lyder slik:

1. Kirkemøtet åpner adgang til at det innføres en ordning med en "Forsøksperm for gudstjeneste og liturgi" i Den norske kirke.
2. Kirkemøtet gir Kirkerådet fullmakt til å godkjenne de liturgier, liturgiske ledd og veiledninger som skal inn i Forsøkspermen.
3. "Retningslinjer for arbeidet med liturgisaker" (vedtatt av Kirkerådet 15. februar 1991) skal følges med de tilpasninger som følger av punkt 2 i vedtaket.
4. Når en liturgi, et liturgisk ledd eller en veiledning fra Forsøkspermen skal godkjennes til permanent kirkelig bruk – og gis godkjenning på linje med kirkens liturgiske bøker – framlegges saken for Kirkemøtet til behandling.
5. Ordninger fra Forsøkspermen som ønskes brukt i menigheten, forelegges menighetsrådet til avgjørelse.

Prosedyre for behandling av liturgisaker

Liturgisaker behandles etter en egen fastlagt prosedyre. Dette reglementet er vedtatt av Kirkerådet 15. februar 1991 under sak KR 5/91 Statutter for Kirkens gudstjenesteråd. I hovedtrekk kan saksgangen gjengis slik: NFG (tidligere KGR) forbereder saken. KR sender den til høring. NFG bearbeider

eventuelt saken på bagrunn av høringsresultatet, og KR sender saken til Bispemøtet. Med BMs uttalelse går den så til Kirkerådet, som fremmer saken for Kirkemøtet.

Etter at saken Liturgiske forsøkssaker/Liturgisk forsøksperm var vedtatt av KM, behandlet NFG prosedyre-reglementet på nytt og innarbeidet reglene for liturgiske forsøkssaker i reglementet (se sak NFG 19/94, sml. 34/93, 6/94). Saken ble så forelagt KR, men ikke tatt opp til behandling. Siden har den ikke vært fremmet for KR.

Forsøkssaker som er vedtatt

Kirkerådet har så langt vedtatt følgende forsøkssaker:

Alternative forbønner i ordningen Høymesse

Alternative menighetssvar og forbønner i ordningen Familiegudstjeneste

Dåpslys

Familiemesse

Forsakelsen i gudstjenesten

Mikkelsmess

Salmer 1997

Sammenkjedede prekener

Særskilt om nattverd: Intinksjon, Fredshilsen, Temagudstjeneste, Nattverdrød

Valg av salmer utenom Norsk Salmebok

Vurdering

For fortolkningen av den kirkelige praksis med forsøkssaker er det noen forhold som avtegner seg klart:

1. Hensikten er å åpne for liturgisk kreativitet, åpenhet for nye liturgiske impulser og stedegengjøring av gudstjenestelivet. Når de faste ordningene som gjelder for vår kirke, kombineres med en slik fleksibilitet, vil en utsette behovet for revisjon.

2. Det er nødvendig å holde fast som en grunnleggende forutsetning at en forsøkspermen med løpende forsøkssaker er et *alternativ til en ny gudstjenesterevisjon*. En gudstjenesterevisjon vil komme når det ansvarlige organ, Kirkemøtet, har fattet vedtak om å sette denne i gang. Selv om det er utenkelig i vår del av historien at det vil ta like lang tid før dette skjer som det som har vært tilfelle tidligere i vår gudstjenestehistorie, så vil det gå lang tid. For at en ikke i tiden før en ny revisjon skal være avskåret fra å kunne ta nye impulser inn i gudstjenestelivet i de eksisterende rammer, er forsøkspermen opprettet.

Dette betyr at hvis noe har et innhold eller omfang som *i stor grad avviker fra de gjeldende ordninger*, så svarer det til en revisjon av eksisterende gudstjenestebok, og går ut over forutsetningene for den kirkelige praksis med forsøkssaker. Dette er årsaken til den nye gravferdsliturgien, som ble igangsatt som forsøkssak, underveis har skiftet status til revisjon.

3. Det er videre naturlig å tenke seg at en ordning med forsøkssaker følges av bestemmelser om hvem som skal kunne bruke dem (forsøksmenigheter), i hvilket tidsrom de skal kunne brukes (forsøksperiode) og hvordan forsøket skal evalueres. Her kan det være grunn til en viss selvkritikk. At en lang rekke forsøksordninger er gjort gjeldende rent generelt, kan bidra til å undergrave ordningen. Da får det som nok kalles forsøk, i virkeligheten karakter av å ha permanent gyldighet, med den følge at grensen til permanent ordning eller faktisk revisjon blir meget utydelig.

*